

Allò local *encara*. Cas de la pilota valenciana

Still local: the case of Valencian ball

Víctor Durbà i Cardo

Departament de Filosofia i Treball Social. Universitat de les Illes Balears (UIB)

Resum

El següent article intenta aprofundir en el desenvolupament d'allò local dins de la lògica global per a la qual cosa estudia des d'una vessant antropològica i filosòfica un joc tradicional com el de la pilota valenciana. En primer lloc, es presenta el cas tot i contextualitzant-lo dins la dinàmica del risc a causa de la seua idiosincràcia, trets que el diferencien del concepte esportiu més estable i amb la pervivència assegurada. A continuació s'analitza la significació dels llocs en què viuen aquestes pràctiques amb allò local. Finalment, seguint les tesis d'autors com Marramo i Sloterdijk, s'estudia la relació interficial entre allò local i allò global tocant la influència de l'u sobre l'altre. Es defuig de la teoria que allò global permea allò local i es cerca un camí híbrid en què tots dos processos puguen coexistir alhora sense que hi haja un procés de d'aculturació irreversible.

Paraules claus: risc – pilota – local – global – tradició - identitat.

Abstract

This article uses both anthropological and philosophical perspectives to explore the continuing presence of the local in an increasingly globalized world through the study of a traditional game: Valencian ball. This case is presented and analyzed in terms of risk: both the uncertainty inherent in the game itself, and the risk that, unlike the institutionalized sports whose place in modern society is assured, Valencian ball may disappear under the pressure of modernity, as have other traditional practices. The meaningful relationship between the places where the game is played (streets and ball courts) and the local world is examined. Following the philosophical arguments of Marramo and Sloterdijk, it is argued that in the interface between localization and globalization, the only possible outcome is not necessarily the absorption of the local into a globalized culture with the irreversible transformation of Valencian ball into a sport. There may be a middle path that allows for a degree of hybridization in which local cultural forms take on some aspects of global culture without being lost in the process.

Keywords: risk- ball – local – global – tradition - identity

Introducció: un joc en perill o una cultura que canvia

“Els valencians no hem deixat d'ésser una gent enèrgicament diferenciada. Ara bé, aquesta hipotètica energia no arriba a determinar una diferència radical, originària i suficient”
(Mira 1994: 163, parafrasejant a J. Fuster)

El cas que pretenem estudiar- la pilota a València- ens interessa perquè suposa tot un desafiament al que es defineix com a projecte de la modernitat (o emancipar-se de les tradicions). Des de les relacions entre la societat i el risc, la localitat, la regió i la tradició i la identitat i la globalització s'estudia un joc com la pilota a València a través dels conceptes i etnografies d'altres autors (Sloterdijk, Marramao, Giddens, Mira, Augé, Canclini o Geertz). No es tracta, doncs, d'una etnografia directa sinó de l'aplicació dels conceptes d'allò global i local, tradicional i modern a través del joc de pilota a València. D'aquesta manera s'intenta explicar les relacions culturals entre la premodernitat i la modernitat a València.¹

Mira (1994: 71), seguint a Trilling (1968), qualifica com un dels misteris significatius de la vida de l'home en cultura: com és possible que les creacions d'altres pobles puguin ser tan absolutament seues i en canvi formar part tan profundament de nosaltres. “Absolut” i “profund” són mots cabdals que indiquen d'una manera flagrant la magnitud de l'evidència. Tots acabem per ser iguals? D'alguna manera la “cultura expressiva”, que es dona en el joc de pilota a València, es pot interpretar com la dramatització de l'acció social que per a Mira (1994: 42) és “aquella manera que tenen les societats de mostrar les seues entranyes més íntimes, els nuclis interiors de les seues estructures, i aquells nivells profunds, dels quals no sempre hi ha una consciència vigilant i ordenada.”

Cal recordar, perquè potser ho tenim tan assumit que se'ns oblida, que vivim en una societat on primen els valors instrumentals de la vigent societat de consum (productes, diners, seguretat, etc.), en contraposició als valors intrínsecs o de l'humanisme els quals són fins en sí mateixos (el benestar, el plaer, la justícia, la pau, la bellesa, etc.). Som, per tant, més civilitzats que cultes, cosa que implica marginar o ignorar pràctiques culturals com la que pretenem estudiar. Al capdavant, el fet de no atendre a la crida d'altres valors i l'etnocentrisme són cada cop més aclamats pel pensament social contemporani.

Entre tot aquest context modernitzador pràctiques com la pilota a València són sorprenents atès que pertanyen a un micro món ancorat a l'antigor i, fins fa ben poc, tancat als canvis: no industrialitzat, gens individualitzat i aliè a la lluita dels moviments obrers 2.

¹ Cal destacar que en l'àmbit etnogràfic parlar de pilota a València seria fer-ho d'un material cru. (Dins la recerca en la qual l'autor està actualment centrat, es contempla la recollida de dades i informacions de primera mà, és a dir, una etnografia específica.)

² Des que la industrialització i la irrupció del sector serveis té lloc a València la pilota roman intacta. Després d'aquests processos i des del primer terç del segle XX, ha hagut una osmosi de les xarxes globals amb l'afany d'esportificar aquesta pràctica a fi de, contradictòriament, preservar-la. La creació de l'escala i corda, en primera instància i la posterior creació d'una empresa moderna en un lapse de gairebé cent anys de diferència, ha estat la resposta moderna en primer lloc i la resposta global en segon lloc. Si abans del darrer canvi la pilota tenia una estructura horitzontal, quina estructura té ara? (Perquè l'estructura institucional esportiva és completament vertical). Tot i això i, fins i tot, incrustada en la institució esportiva la pilota té una concepció més gregària i menys domesticada.

A hores d'ara, però, copiar el model basc que significa institucionalització completa del joc i canalitzar-lo cap a una modalitat única que és la televisada és el que s'esta fent. El que han fet els bascs amb el frontó a mà, pretenen fer-ho els valencians amb l'escala i corda³. No es pega un cop d'ull a l'altra vessant i m'estic referint a l'homologació, l'estandarització i el més dràstic de tot la desposseïció.

La *clerk mentality* és el que representen totes aquestes iniciatives⁴ en l'era global. Però, no s'afronta el problema que la societat valenciana no té un sentiment identitari fort, com si que ho té la societat basca, i que la pilota encara continua sent una manifestació de classe i vull dir de classe treballadora i, fins i tot, encara agrícola.

Hauríem de pegar un cop d'ull al teixit simbòlic que es compartit en una partida. Hi ha la terra o territori, la identitat o la consciència col·lectiva? Quina és la influència dels mitjans de comunicació globals? Per altra banda, un factor que no hem d'obviar, com hem esmentat abans, és la classe social. És la classe exclosa o marginada, la que pateix les desigualtats, o siga, la treballadora la que assisteix majoritàriament a les partides. És el poble en definitiva? És per això mateix que la globalització, a hores d'ara i en aquesta era, no ha *confós* aquesta pràctica perquè assistir a una partida de pilota és, de totes totes, aprendre a aprendre perquè és aprendre dels avantpassats.

El pes que ocupa el sector primari (premodern) en una pràctica com la pilota a València pensem que és prou gran com per a concebre la pilota completament desvinculada de la burgesia.

La pèrdua de les tradicions i conseqüentment dels valors que s'hi insereixen fa que surtin els riscos; llavors, la crítica es funda no en la mirada cap al passat tradicional, sinó en les amenaces que ofereix el futur. Per a Beck (1986) amb la societat del risc no només es crea la possibilitat d'una societat separada de la tradicional sinó que es crea una societat autocrítica. El concepte de risc, per tant, és com un tast que permet examinar no sols el conjunt del pla de construcció sinó també cada component de l'edifici en el seu potencial d'auto amenaça.

La societat del risc comença on acaba la tradició, quan en totes les esferes de la vida ja no podem donar per suposades les certituds tradicionals. Així és que quan menys podem confiar en les seguretats tradicionals més riscos hem de negociar. (Bauman 1997; Beck 1986 i Giddens 1991).

En un context de creixent individualització, el llenguatge del risc i la incertitud es transforma en moneda de canvi. Per a López Cerezo et al. (2000: 21):

“la societat del risc consisteix en la presència, cada vegada més, de decisions arriscades dins de la conducta quotidiana. Vivim en una societat molt tecnificada, pel que fa als processos de producció, el funcionament de les institucions, i la vida diària en què té lloc la conducta individual. Els àmbits d'acció abans regulats per una tradició vinculant, ara constitueixen problemes de decisió i atribució de responsabilitats: el disseny de dietes i la compra en els supermercats, l'educació dels nens, el consum d'energia, la conducció d'automòbils, l'ús dels sistemes de salut i tecnologies mèdiques, etc.”

En aquest context els esports (com la NBA o la Fórmula 1) no s'escapen d'aquest control. El risc expressa la possibilitat que alguna cosa que no es desitja succeeixi; és, per tant, una relació de probabilitat. No és res material⁵.

³ És la modalitat de pilota més recent i moderna i també la més estesa per tot el territori valencià. És juga en un trinet i el joc és ben semblant amb el tennis amb la particularitat que es juga amb la mà.

⁴ Hi ha una empresa moderna de recent creació: Val Net.

⁵ Aquí cal tenir en compte el risc situat de Romaní (2010) que és la probabilitat entre l'acció i la situació en el context concret i específic on es presenta.

La càrrega d'incertesa que hi ha a la pilota fa que siga una vivència diferenciadora. Això representa, llavors, el preesport. En el nostre cas, però, el que s'assegura és la justícia en joc, la igualtat en favor de l'espectacle. Parlar de pilota a l'era postmoderna és fer-ho d'inseguretats i riscos. És, seguint a Sloterdijk (2007), una de les possibilitats per a gaudir del desajust: alegrar la rutina introduint una pràctica alternativa i indeterminada.

Dins d'aquesta societat trobem que els ciutadans omplen el seu temps d'oci amb activitats esportives, sigui practicant-les o assistint a espectacles com a espectadors o aficionats.

L'esport modern institucionalitzat ha anat minimitzant els riscos de tots tipus: reglamentaris, de salut, etc., a mesura que els avenços tecnològics han tingut lloc: càmeres de vídeo, sofisticats sistemes de comunicació, proves mèdiques o biomecàniques per augmentar el rendiment; i tot en pro d'un espectacle en què prevalgui la igualtat de condicions tocant les instal·lacions i el reglament.

En conclusió, trobem que la incertesa inherent al joc de pilota és el que fa que sigui un joc en perill. Tota una malaurada paradoxa.

La pilota valenciana : com funciona

La pilota a València amb les seves corresponents modalitats és descrita per erudits com Ll. Millo (1982) i Llopis Bauset (1999) com un joc tradicional, popular i autòcton valencià. Les variants o modalitats diferents que s'han donat en el nostre esport tradicional no són més que la suma de la transmissió dels seus codis i rituals a la tradició local, en què el sistema de regles està influït pels grups que ho han posat en pràctica i les regions on es desenvolupa.

La geografia local, els trets del terreny i els costums de la regió intervenen de forma important en la consolidació del que avui queda de la pilota, íntimament lligada a la manera de viure de qui ho crea i per tant vinculada a les tradicions i costums que formem part de la ruralia, de la localitat, talment com passa a altres jocs tradicionals com les bitlles, el canut, el pic i pala, etc.

La importància del terreny de joc en aquesta família origina una gran diversitat de combinacions així com de modalitats. I és que com afirma Daniel Martos (2010: 6) “les persones que han jugat a pilota,(...) adaptaven la forma de jugar al context, sobretot a l'espai, el temps i el material que tenien. En aquest procés creatiu, entraven en joc dos aspectes fonamentals: la compensació i el pacte. Fruit de l'acord entre els jugadors, les condicions de la partida s'adaptaven al context, buscant sempre enfrontaments equilibrats”.

Però, en que consisteix el joc de pilota a València, en primer lloc es juga amb la mà, amb una pilota menuda que només es pot colpejar un cop per equip⁶. En segon lloc, com hem esmentat abans en parlar dels jocs populars, es juguen a un espai “natural”- en el sentit de preexistent amb finalitats diferents-: carrer; o semidomesticat: carrer artificial, trinquet o frontó, cosa que (com veurem més endavant) fa que conserve una càrrega d'imprevisibilitat. Els *quinzes*⁷ es compten com en tennis substituint 40 per val (res, quinze, trenta, val i joc o tants i cada joc equival a 5 tantos). La imprevisibilitat no

⁶ Les pilotes poden ser de vaqueta, badana o tec (les dues primeres en les modalitats de trinquet i carrer i la darrera en la de frontó). Oscil·len entre els 40-45 grams i entre els 40-50 mm, si bé les de tec arriben fins els 56 grams i 60-70 mm de diàmetre.

⁷ És l'equivalent del punt en l'esport modern. (El punt només s'ha introduït en la modalitat de frontó suposem que per influència basca, cosa que no significa que en les partides de frontó no s'haja deixat de comptar amb el tanteig tradicional).

només es palesa en el terreny de joc sinó que, a més a més, el temps de joc no està no delimitat⁸ i pot haver-hi una dissimetria en els equips. A més a més, les regles fluctuen⁹. Els equips van des d'una a quatre persones (depèn de la modalitat; a escala i corda, galotxa i raspall juguen 1x1, 2x2, 3x3, 3x2 i fins i tot 1x2, en realitat el nombre jugadors per equip depèn del tracte que es faça abans; a llargues els equips solen ser de 4x4).

En els esports tradicionals, i més concretament en el cas que estem estudiant, la diferència és quelcom necessari, ja que l'espai de joc és un espai semi domesticat o, millor dit, un medi estable amb terrenys portadors d'incertesa i imprevistos (que els jugadors són capaços de llegir amb eficàcia i virtuosisme), com ho és un carrer o una plaça. Resumint, estem en un espai tradicional i, per tant, portador d'incertitud. En el cas de les modalitats practicades al carrer, però, l'espai continua sent cultural doncs s'aprofiten els elements urbans que més s'adeqüen a la modalitat. (Això i tot hi ha petites adaptacions en l'espai segons la modalitat practicada.)

Quan les probabilitats, o millor dit, una part de les probabilitats són desconegudes, com ocorre en els jocs tradicionals i més concretament en el cas que ens ocupa la incertesa, el risc i l'atzar reïx. De fet, hi han factors comuns tant a un *trinquet* com a un carrer que palesen l'esmentada incertesa com són la gent present dins del joc, les pilotes intercanviables, i els elements propis de l'espai: llotges, galeries, i l'escala al *trinquet*; i les teulades, els balcons, les voreres, els rastells, les finestres, les portes, els llums, els bancalets, el terra, la gent i qualsevol altre element en què pot rebotar la pilota al carrer. Per exemple, no se sap què passarà quan la pilota reboti a un rastell, es queda per un moment un balcó, colpeja a un espectador o surt disparada de la llotja.

El procés modernitzador que té lloc a Europa durant el segon terç del s. XIX creà els esports, o millor dit, els institucionalitzà: cosa que no va ser més que homologar unes normes que abans variaven així com crear una sèrie de lligues i tornejos amb una afany competitiu. A hores d'ara, i segons Parlebàs (2001), per a tenir l'estatus d'esport ha d'haver-hi una presència als Jocs Olímpics i Mundials i per tant un estatus internacional.

La transformació d'una activitat en esport es caracteritza per l'adopció d'un sistema de puntuació exigent, l'adopció d'un espai específic, estandarditzat, estable i sense imprevistos, així com instruments uniformitzats en pro de la tecnologia, la submissió a les exigències d'una temporalitat rigorosa: subjecte al calendari i al cronòmetre i, finalment, la identificació de les xarxes d'interacció amb un sol model: que exalça una competició equilibrada. A més a més, es caracteritzen per tenir reglaments molt precisos, anar cap a l'espectacularitat i estar lligats als processos socioeconòmics de producció i consum.

Tots aquests trets, però, no es donen en els jocs tradicionals. Aquests són ignorats pels processos socioeconòmics, allunyats del *merchandising* i la comercialització. En el cas que estudiem, per exemple, els recursos combinatoris són il·limitats, a diferència dels esports, encara que es tendeix a jugar amb equips asimètrics. (Altres particularitats com les limitacions a l'hora de jugar, per exemple prohibir-li a un jugador cert tipus de cops o jugades, donar-li a un equip jocs d'avantatge etc., han estat ben vives fins fa ben poc i, de fet, a hores d'ara es pot arreglar una partida així, tot i que la tendència esportificadora a la qual està sucumbint la pilota ho va soscant.)

⁸ Si a hores d'ara es juga a 30 tantos (6 jocs) o jocs en raspall a 60 (12 jocs) en escala i corda i a 70 (14 jocs) en galotxa, perxa i llargues fins la dècada dels 70 en el carrer encara es jugava a pujar o baixar, cosa que consistia en acordar una diferència de jocs quan s'arreglava la partida, de manera que si per exemple era de 30 tantos si un equip guanyava un joc pujava cinc, si tornava a guanyar pujava 10 i si perdia baixava cinc i així fin que s'aconseguia la diferència acordada d'avantatge. D'aquesta manera hi havien partides que duraven dies.

⁹ Com per exemple les galeries prohibides i pilota aturada damunt l'escala en el trinquet.

La pilota actual amb el rang d'esport tradicional allunyat, de bon tros, dels esports de masses fa que no sigui pres en seriositat pels mitjans de comunicació i per tant sigui molt poc difosa. Els horaris en què es retransmeten partides no són els idonis perquè pugui veure-ho molta gent. A més, les retransmissions en directe són escasses. Hi ha talls durant les retransmissions i són observats pels aficionats com tot un desfici de despropòsits que de cap de les maneres ajuden a que arribi a ser un fenomen mediàtic.

Pel que fa als hàbits de pràctica, cal destacar que l'evolució ha estat a l'inrevés que a altres jocs i esports, en què els índexs d'esportistes federats es mantenen mentre que els de practicants no federats pugen cada any més, com per exemple el futbol i els esports d'aventura o a l'aire lliure. No fa moltes dècades, abans de la pèrdua del carrer com a espai lúdic i social, els percentatges de pràctica com a joc d'esplai o recreatiu eren molt superiors als de la competició esportiva, actualment gairebé no s'entén la pilota fora de la competició a la majoria dels pobles on encara perviu. És un fet que la vessant recreativa que abans era la predominant ha desaparegut de molts llocs. La invasió d'altres pràctiques, totes elles esportives, com lligues, torneigs i trofeus han substituït la pilota al carrer.

Aplegats a aquest punt sembla clar que l'esport constitueix el cim de "l'etnoludisme" en les nostres societats modernes (en referència al lloc que ocupa en les activitats culturals tocant el temps d'oci); això, però, no és una senyal de superioritat per damunt d'altres pràctiques no tant institucionalitzades com la que ens ocupa, cosa que demostra els valors representatius en aquest canvi de segle. El desenvolupament de l'esport ha dut l'arraconament i l'oblit dels jocs tradicionals, deixant lloc només als jocs practicats a nivell internacional. Les creixents i espectaculars xifres d'audiència dels Jocs Olímpics i dels Mundials de Futbol així ho corroboren. La resta de jocs han estat ignorats, si més no rebutjats. El que s'està fent, com Parlebàs (2001) afirma, es perdre un patrimoni cultural com ho són els contes, les danses, o altre rituals. La submissió intencionada del joc tradicional¹⁰ en benefici del joc esportiu institucional exigeix una reflexió crítica.

Pensem que tenim prou dades per a concloure per què els esports mediàtics marginen les pràctiques tradicionals amb l'etiqueta de no vàlides i les exclou del seu univers consumista, quantificat, just i perfecte. La pilota i, per extensió, les tradicions són, per tant, tot un anatema per a l'esport modern. La pregunta a fer-nos, però, és si han de ser aquests conceptes contraposats. Pensem que hem aportat prou elements per iniciar un debat al voltant del risc que suposa mantenir aquestes pràctiques en un món global i, per què no, el risc que suposa per al món global la influència d'aquestes pràctiques, és a dir, el manteniment i consolidació de propostes tradicionals i locals davant la unificació de la globalització que suposa.

Considerem que no ens queda altra que fer una crida a la reversibilitat dels canvis que, a hores d'ara, s'estan donant en la societat valenciana a fi que hi hagi un diàleg recíproc entre tradició i modernitat.

¹⁰ Segons Pere Lavega (2011) el joc és un fenomen bàsicament social que estableix entre els seus protagonistes un sistema de relacions que es projecta en les dimensions cognitiva, afectiva i social. En l'àmbit de la motricitat els jocs tradicionals constitueixen una família singular, portadora d'escenaris lúdics construïts des de la varietat, originalitat i proximitat a trets culturals de caràcter local. Lluny de ser obres menors i obsoletes es tracta de manifestacions que activen valors, missatges i símbols carregats de significació i sentit per a la societat del segle XXI; el diàleg intergeneracional, el respecte als altres o la relació sostenible amb el medi ambient o el paisatge urbà són bons exemples.

Tradició, localitat i regió

Per una banda, per tradició entenem continguts i pràctiques transmesos durant segles de generació en generació per via oral. Per altra, per localitat entenem una comunitat amb identitat pròpia, la qual, en part, continua estant governada per la tradició i finalment per regió entenem extensions de territoris caracteritzades per lligams de filiació, valors i tradicions. El joc de pilota vertebrava les comarques del País Valencià com ho palesen les zones on predomina una modalitat sobre les altres: la galotxa a la banda nord del riu Xúquer, l'horta el camp de Morvedre i part septentrional de la Ribera Alta i Baixa, el raspall a la zona meridional de la Ribera Alta i Baixa, la Safor, la Canal, la Vall d'Albaida, la Costera i la zona Nord de les Marines i de l'Alcoià, les llargues a gairebé a tota la Marina Alta i Baixa, part de la Vall d'Albaida, l'Alcoià i l'Alacantí, la perxa i la Palma a l'Alcoià i les Marines, el frontó a les comarques castellanoparlants com la Foia d'Utiel i els Serrans.

L'espai on es desenvolupa la pràctica de la pilota valenciana és, com diria Beck et. al. (1997), un espai privilegiat. Ens estem referint, com no podia ser d'altra forma, als carrers i trinquets dels pobles de València on encara es juga a pilota, llocs on les xarxes de comunicació social són horitzontals i visibles, cosa que obri la porta a relacions més democràtiques i participatives, llocs, en definitiva, on les relacions territorials estan força delimitades¹¹. Com es pregunta J. Clifford (1999) quan diem local, en termes de qui ho fem? De quina manera s'articula i qüestiona políticament una diferència significativa? Qui determina on (i quan) una comunitat traça els seus límits, dona nom als seus membres i exclou als no membres?

En els trinquets les partides rutinàries o del dia a dia s'identifiquen amb altres afers de la vida social d'una societat encara tradicional i premoderna. Això ho afirmem en tant que aquesta societat- la valenciana en una partida de pilota- no ha resemantitzat la tradició dins la modernitat¹² (com si que ha passat amb altres tradicions des de la irrupció de la modernitat). Desvinculada de la uniformitat del temps encara beu de les fonts d'un espai mediterrani on les partides es juguen després de dinar.

Un cop que el carrer deixà de ser l'espai d'intercanvi horitzontal entre iguals el trinquet ha esdevingut un indret, més bé en una *reserva* on es conserva tot allò que un temps ençà tingué lloc en el carrer; els trinquets, llavors, romanen com quelcom amagat als ulls de la societat emergent. Allà, per tant, es mantenen les interaccions cara a cara entre públic, jugadors i *marxadors*¹³. El que estructura el "locale", trinquet al nostre cas, no és la mera presència en l'escena sinó la natura de les relacions, o millor dit, tot el que s'amaga en aquestes relacions (cosa que obri el pas a un altre camp d'estudi dins d'aquest). Aquestes relacions ens remeten al passat comunitari dels valencians. Això ho testimonia els diners no declarables, el pacte tàcit de paraula, l'honoradesa i confiança. En definitiva, i com a altres camps hi ha una xarxa de contactes personals, de confiança, familiaritat, valors compartits, gestos, codis culturals, origen social i familiar comú, distinció i límits de grup, endogàmia, etc. Les relacions són, al capdavant, primàries i

¹¹ Estem parlant de contextualitat que segons Giddens (2003) és el caràcter situat d'una acció en un espai-temps, que inclou l'escenari d'una interacció, uns actors copresents i una comunicació entre ells. (La qual cosa es relaciona amb el risc situat de Romaní -vist en l'apartat anterior-).

¹² Tocant l'ocupació del temps d'oci per exemple, l'aficionat a llargues de Sella (Marina Baixa) estaria més pròxim a un avantpassat del segle XIII, que a un altre aficionat contemporani de qualsevol altre esport. I això vol dir que accepta la figura de l'home bo (la qual cosa significa que dirimeixen els conflictes d'una manera pacífica i cavallerosa), forma part de la partida i, per tant, circumstancialment, pot prendre part en el joc i, a més a més, té una interacció directa amb els jugadors.

¹³ Persones encarregades de casar les travesses.

informals i estan governades per valors i codis arcaics que deriven del passat grupalista que és encara un present grupalista (en el sentit de comunitat).

Com diu Mira (1994) estem reivindicant el retorn a “les tribus”, cosa que significa el retorn a la història mateixa dels pobles. L'oblit del component tribal suposa l'oblit de poble, territori, símbols, rituals, llengua, etc. És, de fet, l'oblit de la dimensió ètnica de la història. La continuïtat mateixa entre la tribu suposa una continuïtat en el territori patrimonial, els límits i les fites d'aquest territori. Territori, símbols, llengua, rituals, tot ens remet a allò local a fi d'assolir la seguretat ontològica perduda.

El lloc on es practica el joc de pilota és, seguint la classificació d'Augé (1998), un lloc d'intersecció¹⁴. Com diu Augé, a hores d'ara en què les xarxes multinacionals són tan paleses, si pensem en l'espai on es juga a pilota: carrer, trinquet o fins i tot un frontó, o les galoxetes, o el frare trobem que s'amplia el clamor del particularisme. A més a més, la constitució d'un lloc com és el d'un trinquet, per exemple, és l'aposta d'una col·lectivitat des de ben endins d'aquest grup social. Seguint la classificació d'Augé (1998) els llocs antropològics com aquells en què es juga a pilota a sovint es consideren identificatoris, relacionals i històrics¹⁵.

És conegut que les tendències globalitzadores atempten contra la normalitat de les societats fins avui en dia: la vida en condicions sòlides, ètniques o nacionals de container i la llicència per a confondre territori i sí-mateix. El lloc que nosaltres estudiem, però, encara és normal, és a dir, és sòlid i territori i sí-mateix es confonen (Sloterdijk 2007: 183). En la mateixa línia, segons la classificació de Dorflès (1967), hem de considerar aquest edifici (el trinquet) o el carrer on encara es juga habitualment a pilota com un lloc funcional perquè al contrari perd tota la semanticitat, o millor dit, la càrrega semàntica, i això vol dir perdre el significat expressiu en tant comunicació amb l'exterior o extroflexió de la espacialitat interna cap a allò extern. Adaptant una frase de Dorflès (1967) el progressiu desgast de l'aspecte semàntic suposa “la mort d'una metàfora” i per tant la mort del component simbòlic.

Dins de la voràgine de la modernitat aquest component no n'és prou per justificar la vida dels trinquets i carrers on encara es juga a pilota, tot el contrari la modernitat suposa el seu definitiu ocàs. Això ens hauria d'esperonar per fer ressorgir l'antiga imatge figurada. Com en el llenguatge poètic el significat simbòlic emocional ha de conjugarse amb el referencial estètic. La tradició, al cap i a la fi, com diu Beck et al. (1997: 87-88) “és repetició, i pressuposa una veritat antitètica a la de l'examen racional”. O per altra banda, voler introduir el coneixement expert en la tradició està completament contraposat atès que el coneixement no és local ni està vinculat amb la veritat formular sinó a una creença en la corregibilitat del coneixement, cosa inexistente en el saber

¹⁴ Augé classifica els llocs com itineraris o no llocs i interseccions o llocs antropològics. Aquests darrers-els que ens interessin- són els llocs o espais públics, privats o tradicionals. Els llocs on es juga a pilota conformen alhora aquests trets, és a dir, són llocs públics, on pot entrar tothom, en el cas dels trinquets són privats perquè o bé tenen algú que els gestiona, o bé encara són paleses les reminiscències d'una *forma de fer* molt característica (en relació a l'ofici de trinqueter) i són tradicionals perquè les normes prevalen des de fa moltes generacions. (La relació amb el territori d'aquells que habiten els trinquets configura el que Augé anomena l'estatut intel·lectual del lloc antropològic.)

¹⁵ Els estadis esportius d'esports de masses com el futbol també serien llocs antropològics però més propers cap al pol del no lloc que per exemple els trinquets, atès que la modernitat el que ha fet és convertir a allò antic o històric en un espectacle específic tot i expulsant els particularismes locals. Això i tot, els nous trinquets *moderns* com el de la ciutat de la pilota a Montcada, en què es juguen una o dues partides a l'any, també estan més propers al pol de l'anonimat dels no llocs a causa que la relació amb el trinomi: identitat-relació i història queda molt difuminada, és a dir, no té pes.

tradicional¹⁶ (Beck 1986). Si fem una analogia amb aquesta afirmació de Beck tindríem que en els esports de masses destradicionalitzats¹⁷ el coneixement expert el representen els arbitres, així com els comitès de disciplina i justícia. Les pràctiques tradicionals com la que estudiem estan més arrelades, en virtut del seu caràcter local i centrat i, encara que no sempre, corresponen a qualitats normatives que sostenen rutines quotidianes.

El nostre context podríem dir que és un context tradicional en acció, en el qual encara no existeixen els arbitres com a tals; és a dir, no estan institucionalitzats, és la gent, el poble qui tria o decideix en cas que els jugadors no s'hi posin d'acord en alguna jugada dubtosa. (Entre el públic hi ha la figura de l'home bo¹⁸ que fa de jutge en cas que no es puga arribar a un acord.)

A hores d'ara la destrucció de la comunitat local dóna lloc a l'evacuació cultural i a una baixa i alta cultura que són igual a unes relacions marginals amb la tradició. La dissolució de la comunitat local acaba amb les pràctiques locals i els costums locals que perduren es transformen en relíquies o hàbits. Relíquia, però, fa referència a quelcom mort i de museu i no viu i en expansió. I llavors la pregunta a fers-se és si és això el que està passant al nostre cas (Beck 1997: 133). Els contextos tradicionals s'estant trencant, re-connectant, refundant-se, s'estant tornant decidibles, estan necessitats de justificació. A mesura que es va desenvolupant la societat moderna cada cop és més qüestionable afirmar que existeixen unitats col·lectives de significat i acció, per això pensem que és tan rellevant aquest cas tan especial. (Beck 2001). Els jocs com el del nostre estudi, amb l'etiqueta d'autòcton, popular i tradicional, que encara persisteixen estan patint alteracions en llurs vincles amb el territori i amb la societat que els manté. En el context que estudiem: els trinquets i carrers valencians conformen llocs en què els éssers humans desenvolupen una relació conreada i intenten una identificació amb ells. Posseeixen una atmosfera pròpia, un veïnat regular, una familiaritat col·lectiva en sí mateixa, és a dir, són l'anatema dels espais de trànsit (Sloterdijk 2007).

En definitiva, allò rellevant és la semanticitat d'aquests llocs tan emblemàtics. Això està ben viu al trinet de Pelai, al bell mig de València, en què, a hores d'ara, el fet que el barri hagi estat absorbit per xinesos, llatinoamericans i magrebins ha fet que aquest lloc particular sigui ara *l'anècdota* perquè el trinet continua sent una cruïlla per als aficionats nadius que allà s'hi troben, per tant, el trinet de Pelai no deixa de ser una *metaregionalització* davant *l'amenaça* cosmopolita¹⁹. És a dir, a partir de noves circumstàncies culturals s'ha recreat un espai que ja hi era. En el món del capitalisme esquizofrènic, l'ansietat desbocada, els simulacres i les fantasies, l'alienació i la distància psicològica entre individus i grups, l'assistència a una partida de pilota ens retrotrau a un altre temps.

¹⁶ Per a Giddens (1991: 130) la idea d'expertitzar o del grup d'experts encarregats de difondre el coneixement en el poble (*layperson*) fa aquestes més ignorants i a més a més, socava la confiança entre les persones del carrer.

¹⁷ La desterritorialització segons Canclini (1989) fa referència a la pèrdua de la relació natural entre la cultura i el territori i la societat. És, en altres paraules, la desintegració de les constel·lacions simbòliques humanes així com de filiació. Estan els valencians que mantenen el joc de pilota desterritorialitzats? Afecta això només a la cultura o a l'economia, la política i la societat? Cal ser conscients que el procés modernitzador que raja a doll en les grans ciutats, com la individualització per exemple, arriba a les àrees rurals d'una manera pulveritzada, és a dir que en les zones rurals la permeabilització moderna o global és tardana i feble.

¹⁸ Figura existent a tota la mediterrània pagesa que no té poder sinó autoritat conferida des del preconeixement que suposa la tradició.

¹⁹ El trinet de Pelai és un emblema local. En primer permet un xarxa entre individus (amb diferents estils de vida) que afavoreix les relacions d'estima i confiança. En segon lloc en el teixit social que allà s'hi aplega hi han fonts d'informació i lligams de filiació que es relacionen amb el sentit del món (cosmovisió).

Processos de permeabilització o sinergies entre allò local i identitari i la globalització

Dins d'una cultura global les diferències desencadenen processos de redefinició meta-cultural. “És un fet: no tota cultura pot suportar i absorbir el xoc de la moderna civilització. Existeix una paradoxa: com arribar a ser modern i tornar a les fonts; com reviure un antiga i adormida civilització i formar part en la civilització universal” (Ricoeur 1965: 267-7). Al nostre cas això és ben palès.

Com apunten tant Bauman (1997) com Geertz (2000) les fronteres socials i culturals coincideixen cada cop menys. Ara la diversitat cultural ja es dona entre l'interior de la mateixa societat i no entre societats diferents. Per a Mira (1994) en l'àmbit europeu la desaparició de les fronteres es dona quan la imatge d'aquestes fronteres és més present que mai. Això significa, segons Mira, que els límits i la consciència dels límits s'afebleixen en un camp econòmic-administratiu, però es reforcen, paradoxalment, en el simbòlic-moral. Hom viatja més que mai amb el menor destorb i, tot i que no té la percepció de creuar la ratlla, el viatger es troba amb cartells que indiquen que acaba un territori i en comença un altre. Sortir i entrar, estar dins i fora d'un espai propi i patrimonial. Exemples en tenim en la cartelleria abertzale a Euskalèria, la discriminació positiva tocant la llengua pròpia en molts dels comerços i empreses a Catalunya i, per què no, en el simple fet de sentir parlar valencià en un trinquet o carrer de la Marina o la Safor.

Resura la tesi de Giddens (2006) sobre la retirada de les tradicions i els valors a mesura que les comunitats locals interactuen amb el nou ordre global. Els marcs identitaris tradicionals s'estan dissolent i emergeixen noves pautes. Al nostre cas els codis socials tradicionals s'han *relaxat*? Fins a quin punt continuen els trinquets tenint una càrrega simbòlica? Estem immersos en un procés de recreació identitària? Fins a quin punt el nou individualisme afecta el cas que ens ocupa? Com afecta la identitat col·lectiva? Cal reiterar que el cas que estudiem mira el present amb els ulls del passat, quan la modernitat, més bé, fa tot el contrari, mirar el passat amb els ulls del present.

Des d'una vessant epistemològica Marramao (2006) intenta elaborar un model teòric de la modernitat-món introduint una característica que fins al moment havíem obviat; estem parlant d'allò local- i més concretament el que és conegut com “glocalització” per Roberston (1992)-. Marramao (2006: 25-6) remarca que els dos costats d'allò global i local, el de la uniformització tecnològica-comunicativa i el de la diferenciació cultural-identitària, no es contraposen en una alternativa estàtica, sinó que es compenetren dinàmicament en una relació *interficial*. Per a ell les conseqüències de la globalització no desemboquen, com es fa habitualment, en un xoc de civilitzacions, sinó en una falla de tensions conflictives que travessa totes les civilitzacions i cultures, tallant de manera transversal tant allò global com allò local. És a dir, que la globalització no engoleix a allò local per definició sinó que ho complementa.

Per a Marramo avui en dia existeix un conflicte antagònic entre globalització i universalització, en què la primera ve a ser una mecànica d'uniformització i separació i la segona una dinàmica d'interacció i comunicació. El fet és que a la mundialització tecnològica-mercantil, que imposa lleis i estils de consum estandarditzats, s'oposa una localització de les identitats i els valors de pertinença. La uniformització tècnic-econòmica xoca contra la diferenciació ètico-cultural. “Desarrelament” i “re-arrelament” cohabituen complementant-se, implicant-se recíprocament, i això és el que passa al cas que ens ocupa.

En aquest conflicte, allò local no es constitueix com una alternativa a allò global sinó més bé com la seua “interfície”, com la seua altra cara especular. I és que els

localismes pertanyen a la lògica de la globalització (Marramao, 2006: 248). Si seguim el discurs globalitzador el que es pot extraure és que allò global acabà permeant allò local; Marramo, en canvi, gira la truita: no és la globalització la que permea les cultures alternatives sinó que són les cultures alternatives- no globals- les que permeen la globalització fent de la globalització moderna un procés multicultural i plural. Si seguim, per tant, les tesis de Marramao trobem que allò global i allò local no es contraposen, tot el contrari, són sinèrgics i es complementen mútuament.

Segons Marramo (2006), si realment volem veure a través de quins mecanismes s'atenuen o s'exacerben les diferències, ja no podem començar per la unitat local, sinó que cal partir de la societat-món, és a dir, hem de passar d'allò general a allò concret, i això vol dir inducció perquè *encara* no sabem la norma. Aquesta postura la fem servir per crear el punt de partida, l'òptica a partir de la qual hem d'estudiar les relacions entre allò local i allò global.

El que es concebia com a “societat” era el contingut d'un receptacle de parets grosses i sòlides, fundat territorialment, amb el suport dels símbols, la majoria de les vegades monolingües, i amb això un col·lectiu que trobava l'auto-certesa en una certa hermenèutica nacional i se sacsejava en les pròpies redundàncies. A hores d'ara les societats tendeixen a tenir les parets més primes i fins i tot de mescla (Sloterdijk 2007). Com diu García Canclini (1989) ara que tenim un modernitat que controla el mercat que transforma els camps simbòlics i fa cada cop les fronteres més poroses allò local i allò global s'entremesclen, es confonen. En aquesta fragmentació de la cultura moderna allò modern intersecciona amb allò tradicional. Per una altra banda, allò local sovint va unit, o fins i tot s'empra com a sinònim, del procés d'identificació o d'allò identitari, en què l'afirmació del jo es fa necessàriament en termes de pertinença, en la mesura que membre d'un grup; per tant, tota autodefinició és una auto inclusió en un grup d'identitat bàsica que defineix la pròpia situació, posició i lloc al món.

Però la identitat i la distinció de grup són apreses, no són coses observades; per tant, creure en allò après no s'ha de confondre amb ésser. Tampoc és perceptible de manera immediata i directa, sinó de manera indirecta i mediata. Sempre depenen, per tant, d'unes representacions establertes que s'expressen i es manifesten a través de formes simbòliques. Cal subratllar que compartir una manera comuna de ser no és un fet perceptible com a tal i per ell mateix ni produeix efectivament i directa consciència de comunitat. “El fet és que la identitat de grup es readapta o es crea, és percebuda, oblidada o ignorada segons l'espai disponible, i s'acomoda als límits d'aquest espai.” (Mira 1994: 133-4).

Aquesta auto concepció del grup entorn al “nosaltres” i fins on arriben els límits de tipus organitzatiu, territorial idiomàtic, històric, varia en el procés evolutiu de la societat. És per això que els processos identitaris, a hores d'ara, a causa de la dispersió i el desmembrament que propicien el capitalisme sense fronteres i l'aldea global, sembla que visquen sota l'amenaça constant. Són precisament els errors i fissures en el paisatge del jo col·lectiu allò que esperona mantenir aquest ordre. Ens trobem davant de, per una banda, la identitat com a procés i no com a resultat i, per una altra, la recerca de l'ordre que pretenen les col·lectivitats. Totes dues característiques es complementen i es contradiuen alhora. Com es pot arribar a l'estabilitat si sempre s'està en procés d'ésser? Per què som distints? Aquesta plausible paradoxa és el que caracteritza el doble procés de globalització i localització que experimenta el món actualment.

Arribats a aquest punt en aquesta frenètica cursa per saber qui som, o millor dit, què hem deixat de ser, els processos de reidentificació floreixen per tota arreu. Per a Castells (2006) aquests fenòmens, dins d'un món globalitzat, creen trinxeres d'autonomia o identitats de resistència per a col·lectius i individus que es neguen a

dissipar-se en la lògica de les xarxes dominants²⁰. Aquest cúmul d'identitats resemantitzades en lluita són els fragments, les fissures, que no pot unir la lògica global.

La manca d'interferència dels mitjans comunicació de masses ha deixat la pilota conforme està: marginada i això ha estat més bé un encert perquè la pràctica que pretenem estudiar es contraposa a les masses, al *mainstream*, a la lògica global, a tot això per la qual cosa les societats es rebel·len i lluiten per preservar la seua identitat. A València no cal ser un agosarat per comprovar que els valencians que assisteixen a una partida de pilota són una minoria estranya com també ho són els fidels a la llengua pròpia. Ara faltaria saber si és una forma de rebel·lia o simplement és una assistència inconscient. Més bé són totes dues coses alhora. L'ètica tradicional s'ha d'entendre, com diu Marramo (2006), com una vertadera producció de localitat i no com una resistència inercial a formes comunitàries tradicionals a la *trend* expansiva de la modernitat. D'aquesta forma no es perden els referents bàsics i entesos per essencials en el si de cada territori considerat com a propi d'un grup determinat (el que també es port denominar com: “els ancoratges ontològics culturoterritorials”) perquè la pràctica no passi a ser imaginada. A fi que no es produeixin processos de substitució o marginació hem de fusionar allò local i allò global perquè es retroalimentin mútuament i per això cal reorganitzar el temps i l'espai d'una forma radical, només així la localització dintre de la lògica global pot ésser un procés reversible i recíproc.

Si hem revaloritzat una pràctica com la pilota a València com a fet cultural portador d'identitat que hauria de formar part del patrimoni cultural i etnològic del territori cal, llavors, aplicar polítiques que vetllin per la interconnexió entre allò local i allò global, cosa que difereix molt del discurs etnocentrista que se sol fer. No podem obviar que estem en un món macdonitzat. Desenvolupar i millorar polítiques de conversació en aquest ordre global és la qüestió. Anem, per tant, al lema de tarannà ecològic: “Think globally, act locally”. Aquest lema no podia tindre més cabuda en la nostra tesi. (La qüestió torna a ser crear des d'allò local mantenint el que encara hi ha. Amb això tindriem una pràctica més universal.)

La pilota, en certa manera, és recobrar l'harmonia i l'espontaneïtat perdudes en la modernitat. És adaptar-se o reincrustar-se, relocalitzar-se o retradicionalitzar-se dins del procés de decreixement que, a hores d'ara, com a resposta a la societat moderna globalitzada està tenint lloc. Si la globalitat el que ha fet és separar la humanitat (en lloc de unir-la) cosa que condueix a una diàspora identitària encara tenim llocs en si mateix com el carrer o el trinquet per reconstituir la identitat. Trobem que el particularisme del nostre objecte d'estudi, no és qualque cosa que ha de ser canviada, substituïda, o assimilada, sinó que és quelcom cosa a aportar dins de l'espectre global.

Cal destacar que vivim en un món multicultural, cosmopolita i global. Un fenomen sociocultural com el nostre no és estrany que no haja desaparegut, allò estrany és que no s'haja transformat. Cal recordar que un trinquet, més que ocupar-se s'habita-tocant la fidelitat al lloc durant molt de temps -a causa de totes les relacions simbòliques i metafòriques que allà hi tenen lloc. Com hem volgut deixar constància el poder de la identitat d'allò local en la societat és i ha de ser fort.

²⁰ Segons Castells (2006: 468): “la identitat cultural proporciona a la gent una sensació compartida de diferència que es reforça mitjançant els hàbits i rituals de la vida diària, i a través de l'exteriorització simbòlica dels valors i tradicions... És molt més que un conjunt d'individus que comparteixen història i espai físic i parlen la mateixa llengua... Són narratives culturals complexes i inconfusibles, històries mítiques que les persones es conten a sí mateixes.”

Bibliografía

- AUGÉ, M. (1998). *Los no lugares. Espacios del anonimato*, Barcelona: Gedisa.
- BAUMAN, Z. (1997) *Posmodernity and its Discontents*, Cambridge: Polity Press.
- BAUMAN, Z. (1999) *La Globalización. Consecuencias humanas*, Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- BECK, U. (1986) *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*, Barcelona: Paidós.
- BECK, U. GIDDENS, A. y LASH, S. (1997) *Modernización reflexiva. Política, tradición y estética en el orden social moderno*, Madrid: Alianza Editorial.
- BECK, U. i BECK-GERNERSHEM, E. (2001) *La individualización*, Barcelona: Paidós.
- BERIAIN, J. (1996) *La integración de las sociedades modernas*, Barcelona. Anthropos.
- CASTELLS, M. (2006) *La sociedad red: una visión global*, Madrid. Alianza editorial.
- CLIFFORD, J. (1999). *Itinerarios transculturales*, Barcelona: Gedisa.
- DORFLES, G. (1967) *Símbolo comunicación y consumo*, Barcelona: Lumen.
- García Canclini, Néstor (1989). *Culturas híbridas: Estrategias para entrar y salir de la modernidad*, México: Grijalbo.
- GEERTZ, C. (2000) *Reflexiones antropológicas sobre temas filosóficos*, Barcelona: Paidós.
- GIDDENS, A. (1991) *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (2006) *Sociología*, Madrid: Alianza Editorial.
- GIDDENS, A (2003) *La constitución de la sociedad*, Buenos Aires: Amorrortu editores.
- LAVEGA, P. (2011). “Juegos de pelota”. *Actas del II congreso de pelota a mano*. Martos, D. i Monsoriu, R. (eds).
- LÓPEZ CERREZO, J.A i LUJAN LÓPEZ, J.L. (2000) *Ciencia y política del riesgo*, Madrid: Alianza editorial.
- LLOPIS BAUSET, F. (1999) *El joc de Pilota Valenciana*, València: Carena Editors.
- MARTOS, D. i NAYA, J. (2010) “Des del joc a l'esport un estudi etnològic del cas de la pilota valenciana i els seus mecanismes de transmissió”. *V Congreso internacional XXVI Nacional de Educación Física. Actes del congrés*.
- MARRAMAIO, G. (2006) *Pasaje a Occidente*, Buenos Aires: Katz.
- MILLO, L.I. (1982) *El joc de pilota*, València: Quaderns 3 i 4.
- MIRA, J. F. (1994) *Hèrcules i l'antropòleg*, València: 3 i 4.
- Parlebás, P. (2001) *Juegos, deporte y sociedad. Léxico de praxiología motriz*, Barcelona: Paidotribo.
- RICOEUR, P. (1965) *History and truth*, Evanston: Northwestern University Press.
- ROBERTSON, R. (1992) *Globalization. Social theory and global culture*, Londres: Sage Publications.
- ROMANÍ, O. (2010) *Jóvenes y riesgos*, Barcelona: Bellaterra.
- SLOTERDIJK, P. (2007) *En el mundo interior del capital*, Madrid: Siruela.
- TRILLING, L. (1968) *Más allá de la cultura*, Barcelona: Lumen.